

UNIVERZALIZMUS VAGY REGIONALIZMUS?

A HÁBORÚ UTÁNI nemzetközi szervezet kérdése ismét élénken foglalkoztatja a világ közvéleményét. A tárgykör természetéből folyik, hogy a legkülönbözőbb szempontok merülnek fel a vitában, mint pl. az, hogy vajjon a jövő nemzetközi politikában az univerzalizmus vagy a regionalizmus szempontjai legyenek-e döntőek? Vagyis, a világ egyetlen egységes politikai szervezetet képezzen-e, vagy pedig több nagyobb egységből álljon, amelyek egymással bizonyos egyensúlyt létesítenek? Tekintve, hogy mindenféle, a nemzetközi élet megszervezésére rányúló diszkusszió végső célja a béke biztosítása, nyilvánvaló, hogy ez a törekvés akkor valósítható meg a legkönnyebben, ha minden művelt nemzet egyetlen nagy szövetségbe tömörül, amelyen belül legalább nemzetközi vonatkozásban egységes a jogrendszer és egységes a központi politikai irányítás. Ez viszont nem más mint univerzális szervezet, az univerzalizmusnak mint legcélravezetőbb nemzetközi szervezeti elvnek az elismerése. Nem kell sokat bizonyítgatnunk, hogy egy olyan univerzális nemzetközi szervezetnek a megvalósítása, amely egyben hatékony eszköze a béke biztosításának, nem könnyű feladat. A világ összes művelt nemzetét egyetlen szervezetbe tömöríteni, az érdekeket közös nevezőre hozni és, ami a legfontosabb, őket adott esetben egységes cselekvésre bírni olyan célkitűzés, amelynek megvalósítása számtalan előfeltétel teljesítésétől függ. Mert bár nem kilátástalan egy univerzális nemzetközi szervezetnek a létesítése, maga egy népszövetségnek a ténye még nem jelenti, hogy az a neki szánt feladatot egyben hatékonyan teljesíteni is tudja. Mindebből pedig következik, hogy az univerzalizmus elvének elismerése még nem biztosítja a cél elérését és a regionalizmust mint nemzetközi szervezeti formát nem lehet ab ovo elutasítani.

Regionális nemzetközi politikai egységek kisebb területen tulajdonképpen ugyanazt a feladatot vannak hivatva teljesíteni, amit általában az univerzális szervezetnek szánunk: a békét biztosítani. Kisebb területen ez a törekvés feltehetőleg nagyobb sikerrel kecsegtet, különösen ha az érdekelt államokat nem választják el nagyobb érdekellentétek, mert hiszen mindig könnyebb néhány államot, amelyek területileg összetartoznak, közös nevezőre hozni, mint öt vüágrésznek legkülönbözőbb nemzetét. A genfi Népszövetség gyakorlatilag nem volt ugyan univerzális intézmény, mivel az Egyesült-Államok egyáltalán nem tartoztak tagjai közé, míg más nagyhatalmak időnként szintén kívül maradtak, azonban az eredeti elgondolás szerint univerzális jellegű volt és ennek az elvnek felelt meg egész szerkezete. A genfi Népszövetségtől eltekintve a történelemben a regionális politikai alakulatok, illetve a regionalizmus ideológiája dominált. Ezalatt nemcsak kimondott államközi szervezetet kell érteni, hanem mindenfajta alakulatot és elgondolást, amely több államot külpolitikailag egységbe foglal. Tehát nemcsak a formális államszövetségeket kell ebbe a kategóriába sorozni, hanem ide tartoznak az érdekszféra, élettér fogalma alatt ismert alakulatok vagy törekvések is. Az államoknak regionális alakulatokba való tömörítésével is lehet a béke eszméjét szolgálni, nemcsak egy univerzális világszövetség útján. Ha ugyanis a regionális csoporton belül sikerül a békét biztosítani, ezzel automatikusan csökkennek a nemzetközi feszültségek azon okai, amelyek rendszerint a háborúnak a forrását képezik. T. i. mennél kevesebb az önálló külpolitikai egységek száma, annál kisebb a nemzetközi súrlódási felület, annál jobban összeszűkül a külpolitikai játszótér, — amire más alkalommal már rámutattunk — annál állandóbbá válik a világpolitikai helyzet és mindennek következtében annál könnyebb a vívjámbékét biztosítani. Hiszen néhány regionális egység között aránylag könnyebb a békét biztosító egyensúlyt létrehozni, mint a sok kisebb egység között. Azonban a matematika egymagában nem dönti el a problémát.

Regionális csoportok létesítésének nemcsak előnyei vannak, hanem igen nagy veszedelmeknek is válhat forrásává. Amint ugyanis egy-egy ilyen alakulat létrejön, az igen könnyen kiválthatja a kívülálló államok bizalmatlanságát vagy versengését. Gyakorlatilag az ilyen alakulat hatalmi koncentrációt jelent, amely veszedelmessé válhat a csoporthoz nem tartozók számára. Ez viszont arra ösztökéli az utóbbiakat, hogy hasonló erős regionális csoportokat hozzanak létre. Ha ennek eredményeképpen stabil világpolitikai egyensúly alakul ki, úgy ez még szerencsés fejlődésnek mondható. A keletkező verseny azonban nemcsak egyensúlyhoz, hanem igen könnyen háborúhoz is vezethet. A nagyobb egységek közötti háború két okból is veszedelmesebb, mint a kisebbek háborúja. Egyrészt hatalmasabb erőket mozgat meg, tehát súlyosabb rombolásokkal jár, másrészt könnyebben keverednek bele a kívülállók, tehát hamarabb válhat világháborúvá. Ilyen fejleményekkel akkor is kell számolni, ha egy-egy regionális alakulatnak nincsen szándékában érdekeit hatalmi úton érvényesíteni. Mennyivel hamarabb következik azonban be mindez, ha az egyik vagy másik regionális alakulat hatalmi politikai törekvésekkel van eltelve és a nagyobb erőkoncentráció révén akarja céljait elérni!

A regionális csoportképzéssel járó veszedelmek sok politikai tényezőt arra a meggyőződésre juttattak, hogy a jövő nemzetközi szervezetének egyetemesnek kell lennie, vagyis minden művelt államot kell magában foglalnia. Sokan vannak, akik pl. a genfi Népszövetség eredménytelenségét többek között arra vezetik vissza, hogy nem volt egyetemes, mert például az Egyesült-Államok távol maradtak tőle. Egy csonka nemzetközi szervezet már csak azért sem képes célját elérni, a világbékét biztosítani, mert saját hatáskörében nem tudja az összes számbajövő problémákat megoldani, hiszen azok a kívülálló államokhoz való viszonyból is adódnak. Ehhez jön, hogy utóbbiak szabadon fegyverkezhetnek, miáltal mindenekelőtt saját szomszédjaikat veszélyeztetik, amelyeknek ilyen körülmények között a nemzetközi szervezet nem nyújthatja azt a biztonságot, amit abban az esetben pedig elláthat, ha minden állam elismeri döntéseit.

Az univerzalizmus és regionalizmus nem ellentétes szempontok. Az eddigiekből ugyan az következik, hogy csak egy univerzális nemzetközi szervezet válhat a világbéke biztos garanciájává, azonban ez még nem zárja ki azt, hogy az univerzális szervezeten belül regionális csoportok alakuljanak. Tudjuk nagyon jól, hogy magában a genfi Népszövetségben is érvényesültek ilyen törekvések. Ismeretes pl., hogy Briand 1930-ban memorandumot intézett az európai államokhoz, amelyben egy európai tagozat felállítását javasolta. A páneurópai mozgalommal szemben különösen pacifista részről hangoztatták, hogy ellentétben áll az univerzalizás követelményével és ezért sokan, akik egyébként a világbékének és a nemzetközi szervezetnek hívei, elutasították. Azonban még egy Páneurópa sem kell, hogy ellentétbe kerüljön az univerzalizmus elvével. A genfi Népszövetség nehézkességének egyik oka éppen az volt, hogy nem voltak regionális tagozatai és így egy-egy kontinens vagy összetartozó terület különleges problémáit nem ennek a területnek szűkebb fóruma intézte, hanem a Népszövetség egyeteme. A regionális tagozódásnak az egyetemes nemzetközi szervezeten belül igen sok előnye van és ez az oka annak, hogy vezető angolszász államférfiak, akik a nemzetközi szervezet kérdésével foglalkoznak, egyben ezen megoldás mellett foglalnak állást. Ismeretes Churchillnek ez év márciusában tett nyilatkozata, amelyben egy európai tanácsról szólt, amelyen belül külön államcsoportok létesülnének. Bár az univerzális nemzetközi szervezetre ebben a beszédében nem tért ki, így nem is tudjuk, hogyan képzei el az európai tanács viszonyát az univerzális szervezethez, azonban számtalan más angol-

szász államférfi foglalkozott már ezzel a kérdéssel, s így nem kételkedhetünk abban, hogy Churchill sem gondol elszigetelt európai szervezetre. Ennek egyébként az is ellentmond, hogy éppen ő vált egy szűkebb angol-amerikai, tehát európai együttműködésnek legkiemelkedőbb harcosává.

Regionális csoportok alakulása egy egyetemes nemzetközi szervezeten belül nemcsak technikai, nemcsak célszerűségi, hanem egyben elsőrendű hatalmi politikai kérdés is, amin nem kell szükségszerűen agresszivitást, mások érdekeinek és jogainak a megsértését érteni. Egy univerzális nemzetközi szervezet hatékonysága számtalan tényezőtől függ. Természetes, hogy szabályzata, belső struktúrája, a központi vezetés jogköre stb. stb. mind kihatással van működésére. Ezeknek mikéntjétől függ sok tekintetben, hogy működése eredményes-e vagy sem. Azonban bármilyen tökéletes legyen is alkotmánya, ahhoz hogy igazi hatalma legyen és így a békebontók ellen akár politikailag, akár katonailag fellépni tudjon, az is kell, hogy a szervezeten belül vagy egy erős hatalmi csoportra tudjon támaszkodni, amely teljesen azonosítja magát célkitűzéseivel, vagy pedig egy hatékony hatalmi egyensúly álljon fenn, amely a potenciális békebontó számára az azonnali elszigetelődés veszélyével jár. Ha ugyanis a nemzetközi szervezet olyan aránylag erős tagállamokra illetve csoportokra támaszkodik, amelyeknek közös érdeke a világbéke biztosítása, akkor még egy nagy állam számára is túl nagy kockázatot jelentene az egyéni hatalmpolitikai utak követése. Felesleges bővebben kifejtenuk, hogy a hatalmi egyensúly sokkal jobban megfelel a nemzetközi szervezet eszméjének és a tagállamok érdekeinek, mint egy a nemzetközi szervezet békepolitikáját támogató egyoldalú hatalmi csoport, mert hiszen ez el is térhet ettől a célkitűzéseitől és a többiek rovására adott esetben egyéni célokat is követhet. Kétségtelen, hogy egy jól megalapozott nemzetközi szervezeten belül időnként folyamán el kell tűnnie a hatalmi politikai csoportosulásnak és egyéni háborúk viselése a tagállamok számára már technikailag is lehetetlenné kell hogy váljék. Hiszen a nemzetközi szervezet elsőrendű feladata a fegyverkezés kérdésének olyan megoldása, amely a tagállamok rendelkezése alól egyszerűen kiveti azokat az eszközöket, amelyek őket egyéni háborúk viselésére képesítik. Ámde ez bizonyára még sokáig a jövő zenéje fog maradni. A fejlődés első stádiumában tehát nem lehet nélkülözni a hatalmi egyensúlyt, annak történelmi értelmében, vagyis a hatalmi tényezők olyan rendszerét, amely egy-egy tényezőnek túlsúlyát megakadályozza. Ilyen rendszert viszont csak akkor lehet létrehozni, ha a kisebb államok is aktív hatalmi tényezőivé válnak a nemzetközi szervezetnek és a döntés nem a nagyhatalmak monopóliuma. Ezt a célt akkor lehet leghamarabb elérni, ha a kisállamok nagyobb egységeket, tömböket alkotnak és ezek önálló hatalmi tényezőkké válnak. Az ilyen tömbök tulajdonképpen regionális alakulat számba jönnek. Mindebből következik, hogy az univerzális nemzetközi szervezeten belül a fejlődésnek legalább első stádiumában a regionális tagozódásnak nemcsak jogosultsága, hanem igen nagy előnye is van, mert megkönnyíti a szervezet törekvéseinek megvalósítását.

Az univerzalizmus és regionalizmus kérdésének nemcsak elméleti jelentősége van, mert az éppen Európa jövője szempontjából messzemenő gyakorlati fontossággal bír. Amikor Churchill március 21-i rádióbeszédében arról szólt, hogy a nagyhatalmak mellett kis országokból államcsoportokat kellene létesíteni, amelyek az európai tanácsban képviselve volnának, nem a nemzetközi ideológus beszélt belőle, hanem a réalpolitikusi, aki egy adott vagy előrelátható európai helyzetből keres gyakorlati kiutat. Ennek a valószínű európai helyzetnek legnyugtalanítóbb kérdőjele a Szovjetbirodalom. Emlékeztet, hogy az Egyesült Államok alelnöke hívta fel legelőször drámai hangon a világ figyelmét az angolszász-országi problémákra, amelyet úgy fejezett ki, hogy ha nem sikerül közöttük a végleges együttműködést megteremteni, ez egy harmadik világháborúnak válhat az elindítójává. A közelmúltban pedig Eden vallotta be a nyilvánosság előtt, hogy Angliának Oroszországhoz való viszonya nem kielégítő. Egyébként a tervezett három-

hatalmi konferenciák vannak hivatva ezt a viszonyt tisztázni és a háború utáni együttműködés alapjait lefektetni. Fejtegetéseink terminológiájánál maradva, az angolszász-orosz ellentétet úgy fejezhetjük ki, hogy az előbbieket univerzális alapon, míg a szovjetkormány regionális úton kívánja a háború utáni rendet megvalósítani, vagy legalább is az orosz pozíciót biztosítani. A szovjetkormány sajtóorgánumain keresztül bejelentette igényét, hogy Közép-Keleturópában a háború után vezető hatalom óhajt lenni. Ezen igényét bizonyos angol barátai eleve elismerték és nyilvánosan síkraszálltak mellette. Ez az igény nem kell feltétlenül hogy ellentétben álljon az univerzális megoldással, azonban a szovjetkormány által folytatott gyakorlati politika mégis csak azt benyomást kelti, hogy ő tűzön-vízen keresztül keresi a regionális megoldást tekintet nélkül arra, hogy az lehetővé teszi-e az univerzális rendezést vagy sem. Vagyis el van határozva politikai céljait akár az univerzalizmus rovására is megvalósítani. Ezt bizonyítja a balti államokkal és a lengyelekkel szemben elfoglalt álláspontja. Az Atlanti Chartához való csatlakozása ellenére sem hajlandó u. i. a balti államok bekebelezéséről lemondani és bár a londoni lengyel kormánnyal is oly értelmű szerződést kötött, mely szerint a Lengyelország területére vonatkozó előbbeni német-orosz megállapodás érvénytelen, mégis ragaszkodik azokhoz a határokhoz, amelyekhez ezen megállapodás és a német-lengyel háborúba való beavatkozása révén jutott. A keletközépeurópai sávban a londoni csehszlovák kormányra igyekszik politikáját építeni, amely nyíltan vallja, hogy ezen a területen Oroszországot illeti meg a döntő befolyás. A cseh-szovjetorosz viszony az érdekszféra-politikanak minden ismervét magán viseli. Minden valószínűség szerint ugyanezen szempont diktálja azt a politikát is, amelyet a szovjetkormány bizonyos német ellenzéki mozgalmakkal szemben követ. Köztudomású, hogy orosz területen levő emigránsok és hadifoglyok egy bizottságot alakítottak, amely a mai német vezetőséggel szemben élesen állást foglal. Ez a bizottság a szovjetkormány messzemenő támogatását élvez, ami mögött az a szándék rejlik, hogy a háború utáni Németországot saját befolyása alá kerítse. Itt kell megemlítenünk a szovjetkormánynak szinte tüntető közeledését az algíri francia bizottsághoz és azt a törekvését, hogy a politikai engedmények terén túllicitálja angolszász szövetségeseit. Még ha feltesszük is, hogy Franciaország elmúlt hatalmi pozícióját egyhamar nem tudja teljes mértékben visszaszerezni, ha Európában bekövetkezik az, amit a szövetségesek remélnek, a legyengült Nyugat-Európában Franciaország mégis csak komoly hatalmi tényező lehet. A szovjetkormány minden jel szerint ebben a viszonylatban is igyekszik kiépíteni azt a hidat, amely legalább Közép-Keleturópában döntő befolyását biztosítja. Egy a régi tradícióihoz visszatérő Franciaország részéről ugyanis feltételezi, hogy nem válik ellenpólusává és nem akadályozza meg európai hatalmi pozíciójának kiépítését.

Lehetséges, hogy az érdekszféra-politikához való merev ragaszkodása legalább részben a Szovjetunió biztonságát van hivatva szolgálni. Bármilyen messzemenő is katonai téren az oroszoknak angolszász szövetségeseivel való együttműködése, a két politikai rendszer közötti különbség és az első világháború után szerzett tapasztalatok, úgy látszik, kiolthatatlan bizalmatlanságot keltettek a szovjet vezetőkben. Ezért törekszenek mindazon hatalmi-politikai eszközök, jelen esetben területek, feletti önálló rendelkezésre, illetve döntő befolyásra, amelyek a szovjet állam biztonságának valódi vagy vélt feltételeit képezik. Mindehhez valószínűleg hozzájárul, hogy Moszkvában nem nagyon bíznak egy univerzális rendszer hatékonyságában és ezért nem hajlandók lemondani azokról a lehetőségekről, amelyek a regionális politika terén számára fennállani látszanak.

Az az ellentét, amely a háború utáni politikára vonatkozólag az angolszászok és oroszok között fennáll, bizonyos angol körökben azt a gondolatot keltette fel, hogy vissza kellene térni az érdekszféra politikájához, amely Anglia és Oroszország között főleg Perzsiában állott fenn s ennek megfelelően Európát egy keleti és egy nyugati érdekszférára kellene osztani, az előbbit Oroszország, az utóbbit pedig főleg Angliát számára biztosítani. A hivatalos angolszász politika azonban erről mit sem akar tudni. Hiszen ez volna a legbiztosabb út a harmadik világháborúhoz, amelytől az angolszász politikusok úgy tartanak. London és Washington közismerten az univerzális megoldásnak a híve. Ezt a rendszert a négy szövetséges nagyhatalomra, Angliára, az Egyesült Államokra, Szovjetországra és Kínára szándékoznak felépíteni, amit számtalan nyilatkozat igazol. A közelmúltban Cordell Hull amerikai külügyminiszter szállott síkra a „nemzetközi együttműködés szervezett rendszere” érdekében, amivel újból az univerzális megoldás mellett tett hitet. Az angolszász államférfiak azonban elég reálpolitikai érzékkel rendelkeznek ahhoz, hogy ne bízzák magukat teljesen egy új népszövetség automatizmusára s inkább igyekeznek a hatalmpolitikai síkban is megteremteni a tartós béke előfeltételeit. Amit mi fent az univerzális rendszer belső hatalmpolitikai egyensúlyáról elméleti szemszögből megállapítottunk, azt ők a gyakorlati politikába törekszenek átültetni, főleg európai viszonylatban.

Mint mondtuk, az orosz-angolszász ellentét a háború utáni politikára vonatkozik, különösképen Európára. Még ha sikerülne is egy univerzális rendszert hamarosan működésbe hozni, egy atomizált, szervezetlen Európa teljesen a legerősebb kontinentális hatalom befolyása alá kerülne, amely magának olyan hatalmi pozíciót tudna biztosítani, hogy vele az univerzális rendszer működését is kérdésessé tehetné, nem is szólva arról, hogy az angolszász érdekeket közvetlenül is veszélyeztetné. Hogy e kontinens háttérát ellensúlyozza, főleg az angol diplomácia hosszabb idő óta azon dolgozik, hogy a Balti- és Égei-tenger közötti sávban a közép- és kisállamok egy vagy két tömbjét létrehozza. Ha ez sikerülne, ezzel kétségtelenül meg volna könnyítve az új európai egyensúly kialakulása, amelynek az univerzális rendszer szempontjából is nagy előnyei lennének. Egy kelet-középeurópai hatalmi tömb árnyékában u. i. Nyugat-Európát is könnyebben lehetne megszervezni és az európai egyensúly érdekében tevékenységre bírni. Köztudomású, hogy a szovjetkormány a legerélyesebben szembeállt ezekkel a tervekkel és egyik sajtóorgánumban odáig ment, hogy a kelet-középeurópai államtömbök létesítésére irányuló politikát az angol-orosz húszéves szerződéssel ellentétben állónak nyilvánította. Ez nem is nagyon burkolt fenyegetőzés volt, hogy eláll a szerződéstől, ha Anglia nem adja fel ily irányú politikáját. Eddig azonban semmi jelét sem látjuk annak, mintha Anglia lemondott volna róla. Bár a számba jövő emigráns kormányok éppen orosz nyomásra eltávolodtak ettől a gondolattól, az angol kormány úgy látszik, még sem hajlandó Moszkvának szabad kezet hagyni a középeurópai sávban. Legalább is erre vall az a határozott magatartás, amit Eden Beneá moszkvai útjával szemben tanúsított. Benes egy cseh-szlovák-orosz szerződés aláírására alónt Moszkvába utazni. Kétségen felül áll, hogy ez a szerződés — bár még nem lett nyilvánosságra hozva nem az angolszász európai egyensúlypolitika, hanem az orosz elgondolás szolgálatában áll. Eden megakadályozta Beneá útját, amit azzal indokolt, hogy egy előbbeni angol-orosz megállapodás értelmében egyik hatalom sem fog a kis szövetségesekkel külön szerződést kötni, amíg a háború utáni általános politikára vonatkozólag Anglia és Oroszország között nem jött létre végleges megegyezés.

A háború utánra tervezett univerzális rendszeren belül nemcsak Európa alkotna regionális egységet és ezen belül Churchill szerint a nagyhatalmak mellett a kisebb államok csoportja, hanem egy ázsiai tanács is tervbe van véve, ahol Kínát illetné a vezető szerep. Pánamerika pedig máris létező komoly

politikai alakulat. Még meg akarjuk említeni, hogy az arab államok szűkebb együttműködésre irányuló törekvését ugyancsak előmozdítja az angol diplomácia.

Mindaddig, amíg az angolszászok a szovjetkormánnyal nem tisztázták a háború utáni alapvető kérdéseket, nem valószínű, hogy egy új népszövetségi tervezetet nyilvánosságra hoznak. Az eddigi nyilatkozatokból és konkrét politikai cselekedetektől azonban mégis meg lehet állapítani, hogy az angolszász kormányok el vannak határozva egy új univerzális rendszer megalapozására, amelyen belül a regionális elv érvényre jutna. Hogy milyen lesz a világ képe a háború után, azt ma csak sejthetjük. De bármiképpen alakuljon is, az európai kis államoknak feltétlenül érdeke a stabil európai egyensúly. Ez biztosíthatja létüket és függetlenségüket esetleges hatalmi-politikai törekvésekkel szemben. A jövő Európájában, amilyenek azt ma látjuk, a kis államok regionális csoportképzése hatékony tényezője lehet a kontinentális egyensúlynak. Ilyen szemszögből nézve tehát csak helyeselni lehet az erre irányuló törekvéseket. Viszont nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az adott helyzetben, vagyis a tényleges erőviszonyok mellett, az európai egyensúly csak akkor válhat tartóssá és biztossá, ha egy nemzetközi univerzális szervezetre támaszkodik, amelyben mindazon hatalmaknak, amelyeknek érdeke a tartós világbéke, hathatós szavuk van.

TÖRÖK ÁRPÁD